

ISSN 2181-6875

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTI**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

**SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA
STATE UNIVERSITY**

2013/2(50)

MUNDARIJA

• ANIQ VA TABIIY KANLAR

Rashidov A.A., Turdiyev H.M. Xizmatli integrall operatorning ...	1
Tadqiqotchi Z.A., Bekramov X.K., Fozilov S.F., Xamidov B.N., Mavlanov B. Kuzi molekulya polistilen ...	7
Nasirov I.R., Qo'choqov J.J., Nasirov U.I. Bukoro viloyatida yul tashilishlariga ...	11
Bekova S.B., Rashidov R.P., Raximov A.R. Katta kumir (rodgersite) ...	14
Zarifov G.T. Funksionalniy ...	15
Norboeva Y.T., Xolipov A.B. Stress ...	22
Avliyev N.M., Boshimov D.K., Jorova S.O. Vayam ...	28
Sunayev U.U., Kurbanov M.T., Boshimov Y.O., Avliyev O.K. ...	33
Mavlanov B.B., Karimov F.R. Shaxsiy elektron ...	36

• TILSHUNOSLIK

Abdullayev M.K. Uzbek tilida kulganchilik ...	40
Mavlanov R.M., Nodira A.I. The usage of ...	44
Xamidov F.M. Iranig ...	47
Shadmanov N.B., Shukurova M.A. K ...	51
Anchilova D.K. ...	55

• ADABIYOTSHUNOSLIK

Adilov O.M. ...	57
Murodov O'N., Sayitova Z.R. ...	61
Axmedova Sh.R. ...	64
Tohirov S.K. ...	70
Jabborov I.Sh. ...	73
Mavlanov O., Durrumova G.U. ...	76

• HAVOY QURBAN

Shayimov X.P. ...	79
-------------------	----

• GALLAFA VA HUGUO

Saidullayev D.K. ...	81
----------------------	----

• TILSHUNOSLIK

Ortiz M.E. ...	85
Mavlanov N.A. ...	93
Xamidov A.K. ...	93
Tajmurov A.Z., ...	99
Mavlanov M.B. ...	103
Abdullayev F.K., ...	107
Xamidov N.Z. ...	110
Xamidov X.D. ...	115
Iskova O.A. ...	116

• IQSHUNOSLIK VA UTMALIK

Xamidov X.P. ...	123
Shukurova G.P. ...	126

• PEDAGOGIKA

Abdullayev A.Z., ...	128
Bakayev I.I., ...	132
Saidov A.K. ...	142
Axmedova X.Sh. ...	145

• SAN'ATSHUNOSLIK

Abdullayev S.O., ...	148
----------------------	-----

• ULOV

"Bukoro ...	151-152
-------------	---------

ўрганиш учун мўлжалланган майдонда ўқувчилар машғулотларда қўйидагиларни ўзлаштириши учун белгиланган жой жиҳозланади: турли ҳолатлардан ўқ отишга шайланкиш, нишонга олиш бир хиллиги, ўқув қўл гранаталарини отиш, автоматни қисмларга ажратиш ва йлгиш, унга магазинларни тайёрлаш. Сафдаги тайёргарлик бўйича майдонда ҳақиқий катталиқда юқ автомобил, ўғраҳаси макети қўрилади, унинг ёрдамида ўтириш, ўғраҳада жойлашиш, автомобилдан тушиб қолишга ўрғатилади. Бошланғич ҳарбий таълим ўМБ комплексининг барча белгилари нафақат ўқув жараёнида, балки дарсдан ташқари иш соатларида татбиқ қилинади [2, 3, 4].

ЁЧҚБГ хона

Қоллаж (лицей) ҳарбий хонаси қўйидаги мақсадда жиҳозланади:

- чақириқча тайёргарлик дастури барча бўлимларини (қўпроқ назарий) ўрганиш учун қарақли ўМБ ни яратиш;

- ўқувчиларни чақириқча тайёргарлик, олинган билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш бўйича ўқув машғулоти ва синфдан ташқари тадбирларни ўтказиш;

- ўқувчиларнинг ҳарбий ватанпарварлик тарбияси ва уларни ҳарбий қисмларга йўналтириш мақсадида ҳарбий билимлар ва муҳофазат-оммавий тадбирларни ўтказиш тартиботи.

Ҳарбий хона қўйидаги асосий талабларга жавоб бериши керак:

- машғулоти учун қўлай, санитария-гигиена қоидаларини қониқтирадиган асбоб, ўқув кўргазмалари қўлланма ва ўқув мулкларини сақлаш учун мўлжалланган лаборатория хонасига эга бўлиш; ҳар доим дарсларни ўтиш ва дарсдан ташқари иш олиб боришга тайёр бўлиш; дарс жараёнида нафақат ўқув, балки тарбиявий масалаларни ечишга ёрдам бериш;

- таълимни максимал равишда кўргазмалари қўраллар билан таъминлаш ва бир вақтда ўқувчилар томонидан мустақил вазифаларнинг бажарилиши учун шарт-шароитлар яратиш;

- техник таълим воситаларини кенг қўламда татбиқ қилишга имконият яратиш;

- чақириқча тайёргарлик бўйича ўқув адабиёти, кўргазмалари қўраллар ва мулкни рўйхатга кўра сақлаш;

- четга чиқариладиган материаллар кўриниши ва мазмунийлигини бадиий безалган интерьер билан бирга қўшиш.

Ҳарбий хона кенг ва ёруғ (54-80м²) бўлиши керак. Ҳарбий хона ўз ичига хона мебели, ўқув-услубий ва лаборатория асбоб-ускуналари (агар жой етарли бўлса), ўқув қўлланмалар ва техник таълим воситаларини олади.

Ҳарбий хона мебели қўйидагилардан иборат: горизонтал юзали ўқув столлар ва ўқув ўтиригичлар, ҳарбий раҳбар столи, намоиш столи, киноаппарат ва диапроектлар учун мосламалар, синф ёзув тахтаси, кўрсаткич. Четки столлар қатори девордан 50-60 см масофада бўлиши керак.

Ҳарбий хонада таълим дастурининг ҳар бир бўлимига тегишли стандартлар қўйидаги тартибда жойланади:

1. ЎзР Қўролли Қучлари турлари.
2. Тактик тайёргарлик.
3. Ўқ отиш тайёргарлиги.
4. ЎзР низомлари.
5. Сафдаги тайёргарлик.
6. Фуқаролик муҳофазаси (махсус синф бўлмаса).
7. ПФП

«Сафдаги тайёргарлик» стандарти машғулотлардан олдин ўқувчиларнинг сафга турадиган жойи, яъни дахлида жойлаштирилиши мумкин. Ҳамма стандартлар мавзу ёки алоҳида ўқув саволлар бўйича ечиме планшетлар билан жиҳозланади. Хонанинг олди томонида Ўзбекистон Республикаси

Конституциясидан олинган маълумотларга эга плахатни ёзма тахта тепасига илиб қўйиш тавсия этилади.

Хонада ўқувчилар билан олиб бориладиган тактик машғулоти жойи макети ёки ўқув харитасидан олинган жой макетига эга қўйи ўрнатилади. Бу жой макетиде барча белгилари извод таянч пункти ва тактик «Вавод (бўлинма) ҳужумига» вазияти кўрсатилади.

Лаборатория, лаборатория бўлмаса ҳарбий хона ўқув асбоблари, сингли алоқа воситалари, техник мулк, фуқаролик муҳофазат мулк, кўргазмалари қўралларни

сақлаш учун стеллаж ва витриналар билан жиҳозланади.

Бундан ташқари ҳарбий хона, акран ва ойналар автоматик ёки ярим автоматик пардаланиш учун мослама билан ҳам жиҳозланади. Янги технологияларнинг жорий этилиши муносабати билан требунга ва компьютер видеопроектори ҳамда акран ташкил этилади. Агар иллати бўлса, хонанинг бўш чеккасида макет тайёрлаб қўйиш мумкин. Ҳарбий хона яқинидаги дахлизда машғулотлардан олдин азводни икки қатор қилиб сафга тортиш учун жой ажратилиши мумкин [3, 4].

Қурол сақлаш хонаси

Хона ҳарбий ўқув қуроли, кичик калибрли милтиқлар ва уларнинг ўқ дориларини олиш, сақлаш ва ҳисобини юритишни ташкил қилиш йўриқномасига кўра жиҳозланади. У қолпож (лицей): а берилган ҳарбий ўқув қуроли, кичик калибрли милтиқ ва уларнинг ўқ дорилари ҳамда ўқув қурол-аслаҳаларнинг бут сақланиши ва эҳтиёт қилинишини таъминлаш учун мўлжалланган.

ЧЕТ учун мўлжалланган индивидуал химоя радиостанция воситалари, радиацион ва кимёвий қидирув асбоблари ва бошқа ўқув мулки лаборатория ёки ҳарбий хоналарда (алоҳида) сақланиши керак.

Агар қуролни сақлаш хонасида қуролдан ташқари қурол аслаҳалар ва бошқа рўйхатдаги мулк жойлаштирилса, унда у ички девор (темирли панжара) ҳамда эшик билан ажратилиши керак. Хонанинг яқин қисмида индивидуал химоя радиостанция воситалари, радиацион ва кимёвий қидирув асбоблари ва бошқа рўйхатдаги мулкни сақлаш мумкин. Ички девор орқасида (панжара) ҳарбий ўқув қуроли, ўқув қурол-аслаҳалар, кичик калибрли милтиқлар ва уларнинг ўқ дорилари, пневматик қурол ва унинг ўқлари сақланади.

Хона ҳўйидаги талабларга жавоб бериши керак:

– мустаҳкам деворлар билан бошқа ҳўшимча хизмат хоналаридан ажратилган, пишиқ пол, девор, том, шифтга эга бўлиши керак;

– мустаҳкам ва ишончли қурол икита, яъни икки томонидан 1,4-1,6 мм қалинликдаги рухланган тахта-тунуқ билан қопланган 40 мм қалинликда бўлган ташқи тахта ва диаметри 15 мм дан қалин бўлмаган алоҳида чивикчалардан бўлган панжарали ички эшикларга эга;

– 15 мм диаметри чивикчалардан бўлган ойна ёриқларида темир панжараларга эга бўлиш. Биринчи қаватда жойлашган хоналарда панжаралардан ташқари ёриқларга икки томондан рухланган тунуқ-тахта билан қопланган ички темир ёки тахта дераза эшиклари қулфланадиган ва сўричли муҳр ёки кўрсочиқ тамға билан муҳрланадиган бўлиши керак;

– ички ишлар органи маржазлаштирилган кузатув пултига чиқадиган кўриқлаш сигнали берилиши ёки яқиндаги кўриқлаш шахобчасига чиқадиган алоҳида сигнал берилиши ва мактаб биносининг ташқи томонида ўрнатилган баланд овозли жом бонги ёки сирена мосламаси билан жиҳозланган бўлиши керак;

– ёнғинни ўчириш воситаларига (ёнғин ўчиргич) эга бўлиши керак. Хонада ўқув отиш қуроли ёки кичик калибрли милтиқлар жавони (пирамида) ёки сейф, кичик калибрли ўқ дориларни сақлаш қўтиси, радиостанция учун стеллаж ўрнатилади [3, 4].

Сафдаги тайёргарлик бўйича машғулотлар учун майдонча

Сафдаги тайёргарлик бўйича машғулотлар учун майдонча асфалт ёки бетондан қопланган бўлиши мумкин. Майдонча катталиги бир вақтда машғулоти бarcha ўсмирлар билан ўтказишга имкон бериш керак. Майдончага яхши кўринадиган белгилар қўйиб чиқилади. Майдонча параметри бўйича асосий сафдаги усуллар тасвирига эга бўлган 0.7х0.5 катталикидаги тўсқинлар ўрнатилиши мумкин (қурол ва қуролсиз сафдаги ҳолатнинг роcланганлиги, жойда ва ҳаракатдаги бурилишлар сафдаги кадам билан ҳаракат, жойда ва ҳаракатда ҳарбийчасига саломлашиш). Майдонча ичида таълим бериш ва таълим олувчиларнинг ташқи кўринишини яхшилашда ўз-ўзини назорат қилишни

амалга ошириш учун кўзгу ўрнатиш мумкин.

Бундан ташқари, ҳозирда юк автомобилга ўтириш, таълим олувчиларни жойлаштириш ва автомобилдан тушиб қолишни ўрганиш учун юк автомобилли ўтрачаси макети жиҳозланиши мумкин.

Қурол билан сафдаги усуллارни ўрганиш учун булун бўлинмага ағадиган автоматлар макетига ага бўлиш мақсадга мувофиқ бўлади [3, 4].

Ўқ отишни машқ қилиш мосламаси

Ўқ отишни машқ қилиш мосламаси деб оғиш (жағговар ва спорт) ва пневматик қуролларидан бехатар ўқ отиш учун мулкисланган мослама ёки өрнинг махсус ажратилган қисмига айтилади. Ўқ отишни машқ қилиш мосламасини элоҳиде махсус қурилган бино, турли бино ёки қурилма, өрнинг махсус жиҳозланган қисмида жойлаштириш мумкин. Бехатарлик даражасига кўра, ўқ отиш машқ қилиш мосламалари уч турга бўлинади: ёпиқ, ярим ёпиқ очиқ.

Барча ўқ отишни машқ қилиш мосламалари ўқ отиш пазильони катталигига кўра у турли вазифани бажарувчи бино комплекси (бутим, қурол таваллаш хонаси, ўқ отиш хонаси, хожатхона ва овиниш хонаси) билдириши мумкин. Бу бинолар миқдори ва катталиги ўқ отишни машқ қилиш мосламаси ва ўчилиш катталиги, уни лойиҳалаштириш ва қуриш шарт-шароитларига боғлиқ [3, 4].

Ўт очиш доираси

Ўт очиш чизиги ва ўқ тушувчилар орасида жойлашган ўқлар билан белгиланган кенглиқдир. У юқорида ўқ ва ёнидан ўтказмайдиган мосламалар билан тўлиқ ёки қисман ёпилган бўлиши мумкин. Ўқ отишни машқ қилиш мосламалари 25 м ва 50 м бўлиши мумкин. Уларда ўқ отиш курсининг қуйидаги эслатмалари илиб қўйилади:

– автоматдан бошланғич машқларни бажариш шарт-шароитлари ва хусусиятлари;

– ўқ отишда ҳаёфсизлик чоралари.

Бундан ташқари, ўқ отишни машқ қилиш мосламасида маҳаллий шароитни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган ҳаёфсизлик чоралари ҳақидаги

йўриқнома, ўқ отиш раҳбари мажбуриятлари ва кичик калибри милликдан ўқ отиш машини бажариш шарт-шароитлари кўрсатилган стендлар илиб қўйилади. Ўқ отиш дастлабки вазиятни ва ўқ очиш марраси яхши кўринадиган чизик ёки қорекли ёзувли тактачалар билан белгиланади [3, 4].

Ўқ отиш усуллари ва қоидаларини амалий ўрганиш учун майдонча

Бу майдонча жиҳозланган ўқув жойлари комплексида иборат:

- турли вазиятлардан ўқ отиш;
- нишонгача бўлган масофани кузатиш ва аниқлаш;
- нишонга олиш бир қиллиги;
- ўқув парчаланувчи қўл гранаталарини отиш;

– автоматни қисмларга ажратиш ва йиғиш, магазинларни ўқлаш: Милтикдан ўқ отиш дастлабки вазияти, ўқ очишда қорекли кўрсатмалар (кичик сим ёғоч (столба), фонарлар билан) билан белгиланади.

Имҳонингга кўра, майдончани мактаб ҳовлисида жиҳозламайдилар, бунда юқорида санаб утилган ўқув жойлари ва сафдаги таъбирларлик бўйича машғулотлар учун майдончани спорт комплекси қисмлари билан қисман бирга қўшиш мумкин (футбол майдончаси, югуриш йўлакчаси ва ҳ). Агар коллеж (лицей)да ўқ отишни машқ қилиш мосламаси бўлса, унда нишонга олиш бир қиллиги, автоматни қисмларга ажратиш ва йиғиш, ўқдонларни ўқлашга ўқитиш машғулотиини ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлади [3, 4].

Соқчи мажбуриятларини амалий ўрганиш учун жой

Жой, постда соқир бўлган вазият турли шароитлариде соқчининг амағий ҳаракатларини ўрганиб чиқиш учун ўқув юрти, қорхона ҳовлисида жиҳозланади. У қуйидаги белгиларни ўз ичиге олади (3 та ўқув жойи):

– қўриқланадиган объект ўрнида деворлар, тахта симли деворлар билан ўрама қўшимча бинога киришдан фойдаланиш мумкин;

– автоматдан туриб ўқ отиш оқоплари (қуруқликдаги қўшинлар жанговар Низоми талабларига кўра жиҳозланади, 2007 й.)

оқоп деворини мустаҳкамлаш учун ичидан гиштлар ётқизилади. Ёки тахталар қопланади. Бехтсиз ҳодисаларга йўл қўймаслик учун оқоплар машғулёт пайтида фақат олинадиган қопқоқ билан маҳкам барқитилиши керак. Бу ўқув жойида ҳаво тревогаси, постга ҳужум қилишдаги ҳаракатлари ўрганиб чиқилади;

– қуролни ўқлаш ва ўқдан чиқариш учун (ердан 3м баландликда бўлган устунларда ўрнатиладиган ўқ тутқич макети жиҳозланади). Постда турувчи ёки постдан келувчи соқчилар алмаштириш учун сафлаш жой (майдоча). Бу жойларда соқчилар томонидан қуролни ўқлаш ва ўқдан чиқариш усуллари ўрганиб чиқилади;

– ёнғинни ўчириш воситалари: ёнғин ўчиргич, қумли қути, суя тўлдириладиган қўп ҳажмли буюм, челақ ва инвентар (белкураллар, болталар, мисранлар, чангақлар) бевосита қўриқланадиган объектлар ёнида бўлиши керак. Қўриқланадиган объект ёнида постда ёнғин юзага келишини ўқшатиш учун жой жиҳозланади.

– кесма металл катта ҳажмли буюм ёки металл қути;

– пост кийимини сақлаш учун «пост қўзқорини», пост қўзқоринида қоровул бошлиғи, унинг ўринбосари ёки соқчиларни белгилловчи ҳарбий хизматчини дарҳол чақириш имконини берувчи қўйта алоқа сигнализацияси ўрнатилади;

– қўриқланадиган объектни ўраб олиш учун «таъқиқланган зона» чизиги белгиланади, бунинг учун «таъқиқланган зона чегараси» ёзувли жадвал ўрнатилади. Бу ўқув жойида постга ёки таъқиқланган зонага (бузғунчи) бегона шахсни яқинлашиши, 9-постга киришга уриниш (таъқиқланган зона чегарасидан ўтиш), қўриқланадиган объект (пост) ҳудудига киришда ва соқчи ёки қўриқланадиган объектга ҳужум қилиш

ҳамда соқчининг ҳаракатлари ишлаб чиқилади. Бу мақсадлар учун нишанлар ўрнатилади: №8 (бутун бўй қўриниш) – таъқиқланган ҳудуд чизиги ортида (таъқиқланган зона чегарасига яқинлашаётган шахс); №6 (қўрак қисми қўриниши) – таъқиқланган ҳудуд ҳудудида (таъқиқланган ҳудуд чегарасидан ўтган бузғунчи); №8 (бутун бўй билан қўриниш) – қўриқланадиган объект ҳудудида (постга кирган бузғунчилар) [2, 3, 4].

Навбатчи мажбуриятларини амалий ўрганиш учун жой

Жой ҳарбий хонадан чиқишда ёки бошқа қулай жойда ҳарбий қона яқинида жиҳозланади. Жиҳозланган жой ўз ичига қуйидагиларни олади: ҳужжатлар тўхтаси (ЎзР ҚҚ ички хизмати Низомига қўра жиҳозланади); навбатчилигини қабул қилиш ва топшириш, қўрол ва қўрол-аслаҳаларини бериш, беморларни қайд қилиш, ҳарбий хизматдан жавоб олиб кетганлар китоблари макетлари жойлашган қутича; навбатчи яқинида жойлашган ёнғин ўчириш воситалари (ёнғин ўчиргич); рота бўйича навбатчи енг боғичи (30-40 см узунликдаги ва 10 см кенгликдаги қўқ ёки яшил матодан тайёрланади, боғич четлари бостирилиб, улврга енгда боғични маҳкамлаш учун тасма тикилади, боғичга оқ бўёқ билан ёки оқ матодан «Рота навбатчиси» деган ёзув босилади ёки тикилади); навбатчи аслаҳа ёнжомлари (пичок ва пичоқчалар макети, автомат найзаси, пичоғи тахта-пластмассадан тайёрланади).

Бу ўқув жойида навбатчининг бевосита бошлиқларининг ротага келишида, тревога ёки ёнғин ҳолларида, телефон бўйича ҳисоб беришда, бошқа рота ҳарбий хизматларининг ротага келишида рота навбатчисига бўш смена навбатчисини чақиришда рота қўроли ва мулкни сақлашининг таъминлашдаги амалий мажбуриятлари ишлаб чиқилади (ротадан олиб чиқиш) [3, 4].

АДАБИЁТЛАР

1. Икромов И., Каримова Г. Ҳарбий раҳбар йўриқномаси. Низомий номидаги Тошкент педагогика университети. – Т.: Ўзбекистон нашриёти, 2003. – 46 б.